

مدیریت اخلاقی بحران‌های جنگی با تمرکز بر نقش کمیته‌های اخلاق

فهمیه‌سادات حوائجی^۱، سیده زهرا جعفری^{۲*}، آرزو نوعی^۳

۱. گروه آموزشی اتاق عمل، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران.

۲. گروه آموزشی هوشبری، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم؛ دانشجوی دکتری پرستاری، واحد علوم پزشکی تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۳. گروه آموزشی اتاق عمل، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی اردبیل، اردبیل، ایران.

نامه به سردبیر

بحران‌های جنگی در جهان معاصر با پیشرفت‌های فناوری جغرافیایی-سیاسی، چالش‌های اخلاقی متعددی به وجود آورده‌اند که توجه ویژه نظام‌های سلامت، نهادهای بشردوستانه و سیاستگذاران را می‌طلبد (۱). تخریب زیرساخت‌های حیاتی، جابه‌جایی جمعیت‌ها و بروز بحران‌های روانی اجتماعی از جمله پیامدهای این درگیری‌هاست که بررسی دقیق آن‌ها از منظر اخلاقی ضروری است (۲). کمیته‌های اخلاق به عنوان نهادهای مشورتی، می‌توانند نقش حیاتی در راهنمایی مدیران بحران ایفا کنند تا اصول عدالت، احترام به کرامت انسانی و شفافیت در تصمیم‌گیری‌ها رعایت شود (۳). تجربه برخی درگیری‌های منطقه‌ای در غرب آسیا (از جمله جنگ آمریکا و اسرائیل علیه ایران) نشان داده است که حتی با وجود زیرساخت‌های حیاتی لازم، شدت حملات نظامی می‌تواند نگرانی‌های مهمی را درباره پیامدهای اخلاقی و انسانی به همراه داشته باشد (۴). این وضعیت ضرورت توجه به کمیته‌های اخلاق را در بررسی پیامدهای اقدامات نظامی و ارائه توصیه‌های اخلاق‌محور برای حمایت از غیر نظامیان و کاهش اثرات روانی اجتماعی را برجسته کرد (۵). علاوه بر نقش فوری در بحران، کمیته‌های اخلاق می‌توانند در دوران پس از جنگ نیز با تدوین چارچوب‌هایی برای حمایت از قربانیان، بازگرداندن اعتماد اجتماعی و کاهش نابرابری‌های ناشی از بحران، به بازسازی جوامع کمک کنند (۶). آموزش تخصصی و میان‌رشته‌ای برای اعضای این کمیته‌ها، و تقویت همکاری با نهادهای بین‌المللی می‌تواند منجر به بهبود عملکرد آنان در مواجهه با بحران‌های چند بعدی شود (۷).

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۲۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۱۰

* نویسنده‌ی طرف مکاتبه:

سیده زهرا جعفری

آدرس: ایران، قم، دانشکده پیراپزشکی قم

کد پستی: ۳۷۱۳۶۴۹۲۷۳

تلفن: ۰۲۵ - ۳۱۹۷۱۰۲۷

Email: zj8998801@gmail.com

آدرس دهی مقاله:

حوائجی ف، جعفری ز، نوعی آ. مدیریت اخلاقی بحران‌های

جنگی با تمرکز بر نقش کمیته‌های اخلاق. اخلاق و تاریخ

پزشکی ایران. ۱۴۰۵؛ ۱۸ (ویژه نامه جنگ و اخلاق

سلامت عمومی) (۳)، ۱-۷.

DOI: [10.18502/ijme.v18iS3.21912](https://doi.org/10.18502/ijme.v18iS3.21912)

در کنار چالش‌های انسانی و اجتماعی، مدیریت فناوری‌های نوین جنگی نیز پرسش‌های اخلاقی تازه‌ای مطرح کرده است. استفاده از تسلیحات هوشمند، سامانه‌های جنگ سایبری و پهپادهای نظامی، نیازمند تحلیل‌های چند لایه و بین‌رشته‌ای توسط کمیته‌های اخلاق است تا تصمیم‌گیری‌ها با رعایت اصول اخلاقی و حقوق بشر انجام شود (۸).

تجربه بحران غزه نمونه‌ای واضح از ضعف عملکرد عملیاتی کمیته‌های اخلاق بین‌المللی در صحنه‌های جنگ است. در این بحران، کمیته اخلاق کنست اسرائیل در برابر اظهارات خشونت‌طلبانه برخی نمایندگان که خواستار اقدامات گسترده علیه غیرنظامیان فلسطینی بودند، هیچ اقدام انضباطی انجام نداد و این اظهارات را در چارچوب آزادی بیان سیاسی تفسیر کرد، در حالی که نمایندگانی که انتقادات انسانی یا ضد جنگ مطرح کردند، با مجازات‌های انضباطی مواجه شدند. این رفتار دوگانه نشان‌دهنده وابستگی سیاسی و فقدان استقلال کمیته در شرایط بحرانی بود (۹).

گزارش رسمی پزشکان بدون مرز (نوامبر ۲۰۲۳) نشان داد در هفته اول جنگ ۱۲ مرکز درمانی هدف حمله قرار گرفت، اما کمیته‌های اخلاق بین‌المللی نخستین بیانیه هشدار دهنده خود را با تاخیر دو هفته‌ای صادر کردند. حملات مکرر به مراکز درمانی و محدودیت دسترسی بیماران، با وجود مستندسازی دقیق، با واکنش سریع و قاطع کمیته‌های اخلاق همراه نبود. در این گزارش آمده بود که بیش از ۴۰ درصد بیماران به دلیل محدودیت دسترسی جان خود را از دست دادند (۱۰).

همچنین، گزارش امور بشردوستانه سازمان ملل نشان داد

که در هفته‌های نخست جنگ، بسیاری از کمیته‌های اخلاق وابسته به نهادهای بین‌المللی تنها گزارش‌های توصیفی ارائه کردند و بیانیه‌های الزام‌آور یا توصیه‌های عملیاتی فوری صادر نشد. کارشناسان این رویکرد محتاطانه را ناشی از فشارهای سیاسی و محدودیت‌های ساختاری نهادها دانسته‌اند که مانع ایفای نقش نظارتی و هشداردهنده آن‌ها شد. برای نمونه، نخستین گزارش رسمی کمیته اخلاق وابسته به سازمان ملل در مورد حملات به مدارس ۲۳ روز پس از آغاز جنگ منتشر شد، در حالی که حملات غزه در همان هفته اول مستند شده بود (۱۱).

در مقابل، تجربه جنگ اوکراین نمونه‌ای از عملکرد نسبتاً مؤثر کمیته‌های اخلاق بین‌المللی است. کمیته‌های اخلاق وابسته به شورای حقوق بشر سازمان ملل و کمیساریای عالی پناهندگان نقش فعالی در مستندسازی حملات علیه غیرنظامیان، بررسی پیامدهای اخلاقی استفاده از سلاح‌های سنگین در مناطق مسکونی، و تحلیل وضعیت گروه‌های آسیب‌پذیر مانند سالمندان، کودکان و بیماران داشته‌اند. انتشار بیانیه‌های اخلاقی و گزارش‌های حقوق بشر درباره حملات به مراکز درمانی، نمونه‌ای از افزایش پاسخگویی بین‌المللی و پیشگیری از نقض‌های اخلاقی در بحران‌های جنگی است (۹). نمونه‌های دیگر از بحران‌های انسانی نیز نشان می‌دهند که وجود کمیته اخلاق مستقل و دارای قدرت اجرایی برای پیشگیری از فجایع انسانی ضروری است. وابستگی سیاسی، محدودیت‌های ساختاری و فقدان چارچوب‌های الزام‌آور می‌تواند نقش نظارتی و هشداردهنده کمیته‌ها را در حساس‌ترین مقاطع

ایفا کند. تحلیل این بحران نشان می‌دهد که اثربخشی کمیته‌های اخلاق در بحران‌های انسانی، وابسته به تحقق سه اصل کلیدی است: استقلال ساختاری، شفافیت عملکرد، و تعهد واقعی به کرامت انسانی. در غیاب این اصول، نهادهای اخلاقی نه فقط در پیشگیری از فجایع ناتوان خواهد بود بلکه ممکن است خود به بخشی از بحران بدل شوند (۱۳).

با توجه به اهمیت نقش کمیته‌های اخلاق در مدیریت بحران‌های جنگی و تجارب ارزشمند کسب شده از درگیری‌های اخیر، لازم است راهکارهای عملی برای تقویت جایگاه این نهادها در سطوح مختلف ارائه شود. کمیته‌های اخلاق می‌توانند با مداخلات هوشمندانه، از آسیب‌های گسترده به غیر نظامیان پیشگیری کرده و فرآیند تصمیم‌گیری در شرایط بحرانی را سمت عدالت و شفافیت هدایت کنند (۱۴). ادغام این کمیته‌ها در ساختارهای مدیریت بحران، سرمایه‌گذاری در آموزش‌های تخصصی و توسعه همکاری‌های بین‌المللی از جمله اقداماتی است که می‌تواند به ارتقای پاسخگویی انسانی در جنگ‌های مدرن کمک کند (۱۵). بر اساس شواهد موجود، اجرای سیاست‌های اخلاق‌محور در مدیریت بحران‌های جنگی، اثرات مثبت بلند مدتی بر سلامت اجتماعی و بازسازی جوامع خواهد داشت. نمونه غزه نشان داد فقدان استقلال و واکنش فوری کمیته‌های اخلاق می‌تواند به تشدید فجایع انسانی منجر شود، در حالی که تجربه اوکراین ثابت کرد که مداخلات سریع و شفاف می‌تواند فشار بین‌المللی را افزایش دهد و از تداوم نقض‌های اخلاقی جلوگیری کند.

در پایان، جهت ارتقا اثربخشی کمیته‌های اخلاق در مدیریت بحران‌های جنگی اقدامات زیر پیشنهاد می‌گردد:

۱. تضمین استقلال ساختاری و حقوقی کمیته‌های اخلاق از

بحران تضعیف کند، همان‌طور که در غزه مشاهده شد. مقایسه عملکرد ضعیف در غزه با عملکرد فعال در اوکراین و سایر بحران‌ها، اهمیت استقلال، شفافیت و پاسخگویی واقعی کمیته‌های اخلاق را برجسته می‌کند. بنابراین، تقویت کمیته‌های اخلاق در سطح بین‌المللی، ایجاد چارچوب‌های نظارتی و الزام‌آور و سرمایه‌گذاری در آموزش تخصصی اعضا، می‌تواند به کاهش رنج انسانی، ارتقای شفافیت و تضمین عدالت در مدیریت بحران‌های جنگی منجر شود (۱۲).

در سال‌های اخیر، ظهور فناوری‌های نوین جنگی مانند پهپادهای مسلح، سامانه‌های هوش مصنوعی و جنگ سایبری، ضرورت تشکیل کمیته‌های اخلاقی تخصصی را افزایش داده است. پژوهش‌های بین‌المللی نشان می‌دهد که کمیته‌های اخلاق در کشورهای اروپایی و آمریکای شمالی در حال تدوین دستورالعمل‌هایی برای ارزیابی پیامدهای اخلاقی استفاده از سلاح‌های خودکار و الگوریتم‌های جنگی هستند. این دستورالعمل‌ها با هدف جلوگیری از تصمیم‌گیری‌های غیرمسئولانه و کاهش خطرات انسانی ناشی از فناوری‌های نوین تدوین شده‌اند (۷). این روند نشان می‌دهد که کمیته‌های اخلاق نه تنها در مدیریت پیامدهای انسانی جنگ‌های سنتی، بلکه در مواجهه با چالش‌های اخلاقی جنگ‌های مدرن نیز نقش کلیدی دارند. در مجموع، شواهد جهانی نشان می‌دهد که حضور فعال، مستقل و ساختاریافته کمیته‌های اخلاق در صحنه‌های جنگ، یکی از مؤثرترین ابزارها برای کاهش رنج انسانی، افزایش شفافیت، و جلوگیری از تبدیل بحران‌های نظامی به فجایع اخلاقی است. تقویت این نهادها در سطح بین‌المللی می‌تواند نقش مهمی در ارتقای پاسخگویی انسانی در جنگ‌های مدرن

۴. ایجاد شبکه جهانی کمیته‌های اخلاق برای تبادل تجربه، تحلیل مشترک بحران‌ها و صدور بیانیه‌های اخلاقی هماهنگ در شرایط اضطراری
۵. ایجاد چارچوب‌های اخلاقی اضطراری بین‌المللی مانند الگویی که سازمان بهداشت جهانی برای بحران ابولا یا کووید-۱۹ طراحی کرد.
۶. تقویت نقش کمیته‌های اخلاق در بازسازی پس از جنگ با طراحی برنامه‌های حمایت روانی-اجتماعی، کاهش نابرابری‌ها و بازگرداندن اعتماد عمومی
- نهادهای سیاسی و نظامی برای جلوگیری از اعمال نفوذ و حفظ بی‌طرفی در تصمیم‌گیری‌ها
۲. ایجاد چارچوب‌های نظارتی شفاف و پاسخگو برای ارزیابی عملکرد کمیته‌ها و رسیدگی به تخلفات اخلاقی در بحران‌ها
۳. تدوین دستورالعمل‌های اخلاقی بین‌المللی برای مدیریت فناوری‌های نوین نظامی با مشارکت متخصصان حقوق بشر، سلامت و فناوری

منابع

1. Ford N, Mills EJ, Zachariah R, Upshur R. Ethics of conducting research in conflict settings. *Conflict Health*. 2009;3:7. doi:10.1186/1752-1505-3-7.
2. Bruno W, Haar RJ. A systematic literature review of the ethics of conducting research in the humanitarian setting. *Conflict Health*. 2020;14:17. doi:10.1186/s13031-020-00282-0.
3. Hussein G, Elmusharaf K. Why did not all studies conducted during Darfur's armed conflict obtain ethics approval? Insights from a qualitative study. *BMC Med Ethics*. 2025;26(1):1-12. doi:10.1186/s12910-025-01194-5.
4. Thomson B, Mehta S, Robinson C. Scoping review and thematic analysis of informed consent in humanitarian emergencies. *BMC Med Ethics*. 2024;25(1):135. doi:10.1186/s12910-024-01125-w.
5. Cuthbertson J, Penney G. Ethical decision making in disaster and emergency management: a systematic review of the literature. *Prehosp Disaster Med*. 2023;38(5):622-627. doi:10.1017/S1049023X23006325.
6. Nathanson V. Medical ethics in peacetime and wartime: the case for a better understanding. *Int Rev Red Cross*. 2013;95(889):189-213. doi:10.1017/S1816383113000775.
7. Lewis DA, Blum G, Modirzadeh NK. War-algorithm accountability. *arXiv*. 2016. arXiv:1609.04667. doi:10.48550/arXiv.1609.04667.
8. Devitt K. Normative epistemology for lethal autonomous weapon systems. In: *Lethal Autonomous Weapons: Re-examining the Law and Ethics of Robotic Warfare*. Oxford: Oxford University Press; 2021. p. 237-258. doi:10.1093/oso/9780197546048.003.0016
9. Shahvisi A. The ethical is political: Israel's production of health scarcity in Gaza. *J Med Ethics*. 2024;50(5):289-291. doi:10.1136/jme-2023-109040.
10. Niu H, Bedggood M, Jenkins M, Pathan S, Saeed D, Jureidini J. Genocide in Gaza: moral and ethical failures of medical institutions. *Lancet*. 2025. doi:10.1016/S0140-6736(24)00370-2.
11. Barbar AE. Challenges for ethical humanitarian health responses in contemporary conflict settings. *Dædalus*. 2023;152(2):53-62. doi:10.1162/daed_a_01950.
12. Makhoul J, Chehab RF, Shaito Z, Sibai AM. A scoping review of reporting 'Ethical Research Practices' in research conducted among refugees and war-affected populations in the Arab world. *BMC Med Ethics*. 2018;19:36. doi:10.1186/s12910-018-0277-2.
13. Lin P, Abney K, Bekey GA, editors. *Robot Ethics: The Ethical and Social Implications of Robotics*. Cambridge (MA): MIT Press; 2014. doi:10.7551/mitpress/9780262016667.001.0001.
14. Alirol E, Kuesel AC, Guraiib MM, de la Fuente-Núñez V, Saxena A, Gomes MF. Ethics review of studies during public health emergencies: the experience of the WHO ethics review committee during the Ebola virus disease epidemic. *BMC Med Ethics*. 2017;18:43. doi:10.1186/s12910-017-0201-1.
15. Torrance RJ, Mormina M, Sayeed S, Kessel A, Yoon CH, Cislighi B. Is the UN receiving ethical approval for its research with human participants? *J Med Ethics*. 2025;51(3):178-181. doi:10.1136/jme-2023-109146.

Ethical Management of War-Time Crises: Emphasizing the Role of Ethics Committees

Fahimeh Sadat Havaeji¹, Zahra Jafari*², Arezoo Noie³

1. Department of Operating Room Technology, School of Paramedical Sciences, Qom University of Medical Sciences, Qom, Iran.

2. Department of Anesthesiology, School of Paramedical Sciences, Qom University of Medical Sciences, Qom; Phd Student, Department of Nursing, TeMS.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

3. Department of Operating Room, School of Nursing and Midwifery, Ardabil University of Medical Sciences, Ardabil, Iran.

Received: 09 July 2025

Accepted: 13 June 2026

Published: 01 July 2026

***Corresponding Author**

Zahra Jafari

Address: Qom University of Medical Sciences, Qom, Iran.

Postal Code : 3713649373

Tel: 98 25 31 97 10 27

Email: zj8998801@gmail.com

Citation to this article:

Havaeji F, Jafari Z, Noie A. Ethical Management of War-Time Crises: Emphasizing the Role of Ethics Committees. *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine*. 2026; 18 (Suppl. War Crisis and Challenges of Public Health Ethics), Article number: 3.

DOI: [10.18502/ijme.v18iS3.21912](https://doi.org/10.18502/ijme.v18iS3.21912)

Abstract

Contemporary armed conflicts, particularly in geopolitically sensitive regions, pose significant ethical challenges to public health and humanitarian systems amid advancements in military technology. Recent experiences, notably the Gaza war, illustrate that ethics committees lacking structural independence, transparency, and genuine commitment to human dignity may fail to protect civilian rights and risk becoming politicized entities. This letter to the editor underscores the critical need to strengthen the role of ethics committees in war crisis management by ensuring their structural independence, establishing transparent oversight frameworks, developing international guidelines for emerging military technologies, and fostering enhanced international cooperation. Strengthening these committees' capacities can contribute to mitigating human suffering, facilitating sustainable post-war reconstruction, and rebuilding public trust.

Keywords: Ethics committee, Crisis management, War, Ethical decision-making, Gaza war, Iran.

